

Wójcin i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919

Koniec I wojny światowej w listopadzie 1918 roku, przyniósł wielkie zmiany w historii Europy i całego świata. Rozpadły się dawne monarchie: potężne Niemcy, Austro - Węgry i Rosja. Okres ten wykorzystało wiele narodów, które zaczęły odradzać swoją niepodległość. Upadek trzech europejskich monarchii, stał się również początkiem odbudowy wolnej Polski. Państwo, które pod koniec XVIII wieku wymazano z map, a naród skazano na zapomnienie, przetrwał trudny czas niewoli. Rozpoczęta jesienią 1918 roku walka o ostateczny kształt granic wolnego kraju trwała do 1922 roku.

11 listopada 1918 roku doszło do podpisania zawieszenia broni na froncie zachodnim i kapitulacji Niemiec. Wcześniej uczyniły to Austro - Węgry, a Rosja ogarnięta bolszewicką rewolucją, wycofała się z wojny. Wobec klęski państw zaborczych, dzięki wysiłkowi wielu pokoleń Polaków, odradzał się niepodległy kraj. W Warszawie działał polski rząd, a Józef Piłsudski objął funkcję Tymczasowego Naczelnika Państwa.

Ziemie polskie zaboru pruskiego nadal pozostawały w granicach ogarniętego rewolucją i pozbawionego cesarza państwa niemieckiego. W Poznaniu polscy politycy stopniowo zaczęli tworzyć organizacje mające reprezentować stanowisko przyłączenia tej części Polski z resztą kraju. Działalność Naczelnej Rady Ludowej (NRL), Komisariatu, a także obrady Sejmu Dzielnicowego powodowały napływ nadziei i wiarę w ostateczne zwycięstwo¹. Poznańska NRL stała na stanowisku

¹ 5 grudnia 1918 roku Sejm Dzielnicowy wydał rezolucję, w której czytamy m.in.: „Polski Sejm Dzielnicowy stwierdził, że w sprawie naszej dzielnicy bez zgody i współdziałania przesądzać nie wolno”, [w:] *Walka o polską granicę zachodnią 1918 - 1921. Wybór źródeł, wstęp, wybór i opracowanie* B. Polak, Koszalin 1993, s. 13; Dokument Nr 7, 1918 grudzień 5, Poznań. - *Rezolucje ogólne Polskiego Sejmu Dzielnicowego; Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919. Wybór źródeł. Wybór i opracowanie* A. Czubiński, B. Polak, Poznań 1983, s. 108; „Dziennik Poznański” 1918, R. 60, nr 277 (3 XII), s. 2, 1918, R. 60, nr 278 (4 XII), s. 1.

pokoju przyłączenia ziem zaboru pruskiego do Polski, wierząc w pomyślne dla Polaków rokowania pokojowe, prowadzone od stycznia 1919 roku we Francji. Radykalna część społeczeństwa tych ziem, nie wierząc w pomyślne rozwiązania, parla do wywołania powstania zbrojnego².

Śledząc niepodległościowe dążenia Polaków w tym niezwykle trudnym czasie, szczególnego znaczenia nabierają wolnościowe tradycje w Wielkopolsce pielęgnowane od końca XVIII do początków XX wieku, uwieńczone wybuchem zwycięskiego powstania.

Dążenia narodowyzwoleńcze miały w Wielkopolsce i na Kujawach Zachodnich długą tradycję, która była podtrzymywana i kultywowana przez kolejne pokolenia. Na ogromne uznanie zasługuje patriotyczna działalność lokalnych społeczności małych miast i wsi, a szczególnie udział i zaangażowanie w pomoc powstańczą w XIX wieku³.

Wielki wkład w dążenia niepodległościowe mieli również mieszkańcy południowej części dawnego powiatu inowrocławskiego, a później strzeleńskiego⁴, którzy czynnie włączali się w liczne zbrojne zrywy niepodległościowe oraz pielęgnowanie wartości patriotycznych w życiu rodzinnym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym⁵.

² A. Czubiński, *Wielkopolska w latach 1918 – 1939*, Poznań 2000, s. 14.

³ Szerzej zob.: S. Myśliborski – Wołowski, *Rejencja bydgoska w powstanie styczniowe*, Warszawa 1975; M. Pietrzyk, *Powiat inowrocławski w Powstaniu Styczniowym*, Inowrocław 2005; M. Przybylski, *Karl Findeisen, epizod Wiosny Ludów – 1848 roku*, [w:] *Wieści ze Strzelna*, nr 14 (18), maj – czerwiec 1995, s. 4.

⁴ Powiat strzeleński został utworzony na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych Roberta von Puttkamera z 11 lutego 1886 roku; J. Kozłowski, *Strzelno pod rządami pruskimi*, Strzelno 2005, s. 21.

⁵ M. Rezler, *Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919. Spojrzenie po 90 latach*, Poznań 2008, s. 11 – 39; J. Kozłowski, op. cit., s. 82 – 110; J. Sech, *Szkołnictwo polskie w Strzelnie w czasach zaboru pruskiego 1815 – 1918. W stulecie strajku szkolnego*, [w:] *Z dziejów pogranicza kujawsko – pomorskiego*, po red. D. Karczewskiego, Strzelno 2007, s.135 – 143; R. Budny, *Stowarzyszenie Katolickich Nauczycieli Wielkiego Księstwa Poznańskiego w „Kartach z mojego życia” Piotra Palińskiego (1892 – 1896)*, [w:] *Z dziejów pogranicza kujawsko – pomorskiego*, op. cit., s. 125 – 134, idem, *Zarys dziejów strzeleńskiej Ochotniczej Straży Pożarnej w okresie zaboru pruskiego*, [w:] *Z dziejów pogranicza kujawsko – pomorskiego*, pod red. D. Karczewskiego,

Panujący jesienią 1918 roku w Rzeszy chaos, udzielał się również żołnierzom niemieckim stacjonującym m.in. w Poznaniu. Morale i dyscyplina pozostawiały wiele do życzenia. Powracający z frontu szeregowi oraz oficerowie byli zdezorientowani i raczej pragnęli spokoju⁶. Wielu Polaków zdawało sobie sprawę, iż jest to stan przejściowy i należy go jak najszybciej wykorzystać dla celów wolnościowych. Dlatego zdarzały się przypadki skupowania przez Polaków broni od niemieckich żołnierzy. Proceder ten był zabroniony i obłożony karą przez polskie władze, obawiające się niekontrolowanych wystąpień zbrojnych⁷.

Pod względem administracyjnym obecne tereny gminy Jeziora Wielkie wchodziły do powołanego przez władze pruskie powiatu strzeleńskiego.

Strzelno 2009, s. 112 - 131, idem, *Amatorski ruch muzyczny w powiecie strzeleńskim w końcu XIX wieku*, [w:] *Ziemia Kujawska*, t. XX, Inowrocław - Włocławek 2007, s. 147 - 158.

⁶ M. Rezler, op. cit., s. 92; *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919*, „Żołnierz Polski”. Ilustrowany tygodnik poświęcony wojsku i przysposobieniu wojskowemu, 1928, R. 9, nr 1 (1 I), s. 2.

⁷ „Dziennik Poznański”, 1918, R. 60, nr 287 (8 XII), s. 4.

KREIS STRELNO

ckv. Paul Baron i. Liegnitz, 1903.

Maßstab 1:100000.

Oskar Eulitz Verlag G.m.b.H. Lis

Zeichenerklärung

dahn — Chaussee — Landstrasse — Breiter Verbindungsweg — Fluss — Wald — Kirche — Mühle — Windmühle * Wassermühle — Of. Oberförster — F. Forsthaus — W.W. Waldwörter — P. Fabrik — Zgl. Siedlung
 wichtige Straße — Eisenbahn — Bahnh. Haltpunkt — Pflanzbahn — F. Fabrik — W. Wegesführung

Königl. Forsten
 Nützl. Domäne
 Nützl. An siedlungsgebiete

Powiat Strzelno w 1903 roku

Źródło: Gminna Izba Pamięci i Tradycji w Kuśnierzu

Do czasu wybuchu I wojny światowej w 1914 roku teren ten od strony

południowej i wschodniej przylegał do państwowej granicy z Cesarstwem Rosyjskim⁸. Powiat podzielony był na trzy obwody: Strzelno I, Strzelno II i kruszwicki. Ziemia jeziorańska graniczyła bezpośrednio z tzw. „Kongresówką”⁹. Na terenie powiatu istniały dwa przejścia graniczne, które znajdowały się w Krzywym Kolanie i Wójcinie.

Budynek na przejściu granicznym w Wójcinie. Początek XX wieku

Źródło: Gminna Izba Pamięci i Tradycji w Kuśnierzu

Upadek caratu, wojna domowa w Rosji, rozpad Austro - Węgier oraz rewolucyjne wrzenie w Niemczech, doprowadziło do tworzenia się państwowości polskiej w byłych zaborach. Powstanie polskiego rządu w Warszawie miało poważny wpływ na wzrost niepodległościowej aktywności nie tylko w Poznaniu, ale również w powiecie strzeleńskim.

Już latem 1918 r. powołano w Strzelnie Komitet Obywatelski jako agendę poznańskiego Centralnego Komitetu Obywatelskiego, przekształconego później w

⁸ J. Kozłowski, op. cit., s.21 - 22.

⁹ Nazwa „Kongresówka” używana była potocznie przez Polaków. Swoje pochodzenie wiąże z powołanym do życia Królestwem Polskim, ustanowionym z inicjatywy cara Aleksandra I po wojnach napoleońskich na tzw. Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku.

Miejską i Powiatową Radę Ludową¹⁰. Na czele Powiatowej Rady Ludowej stanęli - właściciel majątku z Mirosławic dr Zygmunt Zakrzewski i strzeleński lekarz dr Jakub Cieślewicz. W pracach nad powstaniem i działalnością organizacji niepodległościowych brali także udział mieszkańcy ziemi jeziorańskiej w tym m.in.: ksiądz proboszcz Romuald Sołtysiński z Siedlimowa, właściciel majątku w Wójcinie Władysław Watta - Skrzydlewski i gospodarz Mateusz Foterek z Jezior Wielkich¹¹.

Żołnierze pruscy przed oberżą „Pod lipą” w Jeziorach Wielkich około 1917 roku

Źródło: Gminna Izba Pamięci i Tradycji w Kuśnierzu

W październiku podczas jednego z zebrań Zygmunt Zakrzewski, będący posłem do parlamentu Rzeszy, obwieścił, iż Wielkopolskę czekają zasadnicze

¹⁰ J. Kozłowski, op. cit., s. 155. Centralny Komitet Obywatelski w Poznaniu po ujawnieniu swojej działalności w listopadzie 1918 roku przybrał ostateczną nazwę Naczelna Rada Ludowa. Sejm Dzielnicowy w dniu 5 grudnia uznał NRL za legalną władzę państwową. Dzień później powołano Komisariat jako organ wykonawczy.

¹¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Zarząd Okręgowy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Poznaniu (dalej: ZO ZBoWiD), sygn. 384, Relacja Władysława Driesen; K. Chudziński, *Strzelno w powstaniu wielkopolskim 1918 - 1919*, Inowrocław 1986, s. 8; H. Łada, *Kółka Rolnicze na Kujawach 1867 - 1939*, Poznań 1988, s. 327 - 328

zmiany¹². W połowie listopada dr Zakrzewski został powołany na stanowisko doradcy przy ostatnim niemieckim landracie strzeleńskim dr von Krause¹³. Na początku grudnia Z. Zakrzewski z dwójką innych osób reprezentował powiat strzeleński na obradach Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu¹⁴.

26 grudnia do Poznania przybył Ignacy Jan Paderewski, którego wizyta wywołała poruszenie wśród ludności polskiej¹⁵. Przyjazd wielkiego Polaka, który jechał do Warszawy objąć funkcję premiera rządu, wywołał wybuch entuzjazmu wśród rodaków. W wyniku niemieckiej prowokacji wobec polskich i alianckich flag doszło do pierwszych starć zbrojnych¹⁶. Zaistniałe wydarzenia w stolicy Wielkopolski miały podstawowe znaczenie dla wybuchu i przebiegu powstania. Zryw niepodległościowy zaczął spontanicznie ogarniać cały region, obejmując miasta i wsie¹⁷.

Za przykładem Poznania do walki porwała się cała Wielkopolska, a następnie Kujawy Zachodnie. Spontanicznie utworzone oddziały powstańcze wyzwoliły kolejno Wrześnię, Gniezno i Trzemeszno¹⁸. Utworzona w tym czasie kompania gnieźnieńsko - wrzesińska, weszła w skład oddziału por. Pawła Cyma, który wyruszył z Gniezna, aby wyzwolić Kujawy z Inowrocławiem¹⁹.

¹² APP, ZO ZBoWiD, sygn. 361, Relacja Bolesława Kolskiego; K. Rzepecki, *Powstanie grudniowe w Wielkopolsce*, Poznań 1919, s. 128.

¹³ J. Kozłowski, op. cit., s. 22.

¹⁴ *Studia z dziejów ziemi mogileńskiej*, praca zbiorowa pod red. Cz. Łuczaka, Poznań 1978, s. 590.

¹⁵ Komunikat Naczelnej Rady Ludowej w sprawie wydarzeń poznańskich w dniu 27 grudnia [w:] A. Czubiński, B. Polak, op. cit., s. 111 - 112; *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919*, Wybór źródeł, op. cit., s. 65 - 66; G. Łukomski, B. Polak, *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919: działania bojowe - aspekty polityczne, kalendarium*, Koszalin, Warszawa 1995, s. 193; „Dziennik Poznański”, 1918 R. 60, nr 297 (27 XII), s. 1; „Kurier Poznański”, 1918, R. 13, nr 297 (28 XII), s. 1.

¹⁶ A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919. Geneza - charakter - znaczenie*, Poznań 2002, s. 142.

¹⁷ Spontaniczny zryw niepodległościowy nie był początkowo kontrolowany przez Komisariat Naczelnej Rady Ludowej, walka miała charakter spontaniczny opierając się na lokalnych władzach polskich. G. Łukomski, *Walka o Kresy Zachodnie 1918 - 1921*, Kościan 1991, s. 34; Z. Grot, *Wyzwolenie z niewoli pruskiej 1918 - 1919*, [w:] *Mogilno w Powstaniu Wielkopolskim (1918 - 1919)*, red. D. Konieczka Śliwińska, Poznań 2008., s. 60 - 71.

¹⁸ F. Nowicki, *Zarys historii wojennej pułków polskich 1918 - 1919*, 59 pułk piechoty, Warszawa 1929, s.6.

¹⁹ M. Alexandrowicz, *Strzelno i okolice*, PTTK Oddział w Strzelnie, Strzelno 1979, s. 12.

1 stycznia 1919 roku samorzutnie oswobodziło się Mogilno, które poruszone wieścią o zbliżaniu się oddziału por. Cymsa chwyciło za broń²⁰.

Wiadomość o wybuchu powstania szybko dotarła do mieszkańców powiatu strzeleńskiego. Przejścia graniczne w tym powiecie obsadzone były przez niemieckie jednostki Grenzschtzu. W Krzywym Kolanie stacjonowało od 30 do 40, a w Wójcinie około 70 strażników dawnego porządku²¹.

Zgodnie z instrukcjami powiatowymi, Straże Ludowe powołane dla bezpieczeństwa polskiego, powstały we wszystkich parafiach powiatu strzeleńskiego²². W Wójcinie naczelnikiem straży został miejscowy właściciel majątku, były porucznik armii niemieckiej Włodzimierz Watta Skrzydlewski²³. Naczelnik zorganizował własny oddział, z którym odbywał ćwiczenia wojskowe często bez broni. Z ochotnikami współpracował miejscowy proboszcz ksiądz Feliks Skrzypiński, który rozbudzał uczucie patriotyzmu i ducha walki o wolność tych ziem²⁴.

²⁰ Z. Grot, *Wyzwolenie ...*, op. cit., s. 63.

²¹ Dokładna liczba żołnierzy niemieckich jest trudna do sprecyzowania. Wielki badacz i znawca tematyki powstańczej w Wielkopolsce prof. Zdzisław Grot podaje, iż w Strzelnie stacjonowało ok. 377 uzbrojonych Niemców.

²² J. Kozłowski, op. cit., s.156.

²³ H. Łada, op. cit.

²⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, sygn. 520, Akta Kurii Metropolitalnej III, MPD III: *Kwestionariusz Feliksa Skrzypińskiego* (1931).

Centrum Wójcina na początku XX wieku

Źródło: Gminna Izba Pamięci i Tradycji w Kuśnierzu

Włodzimierz Skrzydlewski utrzymywał stały kontakt ze Strażą Obywatelską z Wilczyna²⁵. Przez granicę między Wójcinem a Wilczynem przechodzili ludzie przenosząc informacje dotyczące liczby Niemców i ich uzbrojenia. Do granic powiatu zbliżał się regularny oddział powstańczy dowodzony przez por. Pawła Cymśa. Wieść o zbliżaniu się oddziału spowodowała napływ energii i wolę walki mieszkańców powiatu.

We wtorek 31 grudnia 1918 roku członkowie wójcińskiej straży przedostali się przez kordon graniczny do pobliskiego Wilczyna, aby razem z członkami Straży Obywatelskiej tej miejscowości rozbroić niemiecką placówkę graniczną. Starego porządku bronił tu pluton kompanii E 34²⁶. Podjęta z inicjatywy dziedzica Wilczyna i Kownat Kazimierza Taczanowskiego oraz aptekarza Jana Zalewskiego akcja, rozpoczęła się około północy. Nocny atak dowodzony przez sierżanta Marcina

²⁵ F. Nowicki, op. cit., s.7 – 10.

²⁶ A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919. Zarys dziejów*, Warszawa 1988, s.198.

Starzeckiego i Michała Puczyńskiego przyniósł szybki sukces²⁷.

Wójcina w połowie lat dwudziestych. Widok od strony pałacu
Źródło: Złota Księga Ziemiaństwa Polskiego poświęcona kulturze i wytwórczości rolnej,
pod red. S. Sas - Lityński, Poznań 1929

Jeden z uczestników akcji po latach twierdził, iż po stronie wójcińskiej było tylko 10 odważnych ochotników²⁸. Powstańcy bardzo szybko opanowali budynek, biorąc do niewoli całą załogę. Oddział wójciński wzbogacił się o 70 karabinów ręcznych, 150 granatów i 27000 sztuk amunicji. Cztery ciężkie i dwa lekkie karabiny maszynowe zabrała Straż Obywatelska z Wilczyna²⁹.

1 stycznia 1919 roku ze Strzelna przybył specjalny niemiecki oddział w celu przywrócenia starych porządków. Włodzimierz Skrzydlewski poinformował, iż zaistniała sytuacja jest nieodwracalna. Wystąpienie naczelnika spowodowało wycofanie się Niemców do Strzelna.

Wypadki wójcińskie spowodowały wolę walki innych miejscowości. Za przykładem Wójcina poszły inne przygraniczne wioski: Siedlimowo, Berlinek, Krzywe Kolano i Jeziora Wielkie³⁰.

1 stycznia 1919 r. ochotniczy powstańczy oddział dowodzony przez

²⁷ APP, ZBoWiD, sygn. 389, Relacja Franciszka Sarnowskiego; J. Kozłowski, op. cit., s. 157.

²⁸ Ibidem, Relacja Franciszka Sarnowskiego.

²⁹ F. Nowicki, op. cit., s. 10.

³⁰ APP, ZBoWiD, sygn. 389, Relacja Jana Hyżego.

podporucznika Pawła Cymśa wyruszył z Gniezna, zajmując Trzemeszno i Mogilno, skierował się w stronę Strzelna. Walki o miasto powiatowe rozpoczęły się po południu 2 stycznia³¹. Na odgłos strzałów zaczęli napływać ochotnicy z okolicznych wsi. Wiele lat po powstaniu Jan Głowacki, właściciel majątku z Witkowa, pisał: „Zgłosiło się około 25 młodych, w tym dwóch moich młodszych braci, Leon i Marian, którzy rozdzielili z mego skromnego magazynu broń i amunicję – było coś około 10 karabinów różnego kalibru – zdobycz z frontu. Reszta zabrała czy to własną broń czy przedmioty, które mogły zastąpić broń. W pośpiesznym marszu przez wioski Kijewice i Młyny podążaliśmy od strony południowej do Strzelna. Po drodze przyłączyło się do nas około 30 ochotników z tychże wiosek, tak że ogółem było około 60 powstańców. Mijane domostwa niemieckie przeszukiwaliśmy za bronią, a około siedemnastej podchodziliśmy pod Strzelno”³². O walkach w Strzelnie został zawiadomiony naczelnik Włodzimierz Skrzydlewski, który rozpoczął werbunek do ochotniczego oddziału³³. Należy wspomnieć, iż nastroje społeczne były różne, a wśród ludzi zaangażowanych i oddanych znaleźli się też tacy, którzy zamykali drzwi przed werbującymi. Ostatecznie do ochotniczego oddziału zgłosiło się ok. 70 mężczyzn z Wójcina, Nowej Wsi, Gaju i Siedlimowa. Cały oddział zebrał się przy miejscowym kościele, gdzie do zgromadzonych wyszedł i przemówił ks. Feliks Skrzypiński: „Idziemy tam, gdzie nas woła obowiązek, gdzie nas woła Ojczyzna. Może nie wszyscy wrócimy do domu i dlatego mocą nadaną mi przez Chrystusa udzielam wszystkim rozwiązania z ich grzechów. A jeśli który z nas trafi jeszcze dziś przed tron Boga, niech poprosi za nas wszystkich o zwycięstwo dla naszego oręcza, o wolną Ojczyznę”³⁴.

Ochotnicy z Jezior Wielkich i Krzywego Kolana pod dowództwem sierżanta Władysława Lewickiego ruszyli na miejsce zbiórki do Siedlimowa. Po przyłączeniu się powstańców z Woli Kozuszkowej na czele z Tadeuszem Pętkowskim przez Kuśnierz, ruszyli do Strzelna³⁵.

³¹ M. Głowacki, *Szwadron Nadgoplański w Powstaniu Wielkopolskim na Kujawach*. Wspomnienia ułana z 1919 r., Strzelno 1984, s. 1.

³² J. Głowacki, *Szwadron Nadgoplański w walkach o oswobodzenie Kujaw*, [w:] *Wspomnienia powstańców wielkopolskich*, wyboru dokonali i wstępem opatrzyli: L. Tokarski, J. Ziotek, Poznań 1970 s. 57-59.

³³ Ibidem, sygn. 361, op. cit.

³⁴ F. Nowicki, op. cit., s. 10.

³⁵ Relacja ustna Ryszarda Matczaka z Jezior Wielkich. Rozmowa przeprowadzona przez Tadeusza Ciałkowskiego 28 marca 1992 roku; Z. Grot, *Wyzwolenie...*, op. cit., s. 64.

Po latach jeden z wójcińskich powstańców tak wspominał werbunek w Nowej Wsi, z której na początku zgłosiło tylko dwóch ochotników: „(...) *Wstąpiłem po drodze do trzeciego, który nie stawiał się na miejscu zbiórki.*

- A to Wy - mówi matka chłopaka - Zaczekajta troche, spójdzie z wami ino mi troche drzewa urąbie bo jutro pieke chlib.

Wybiegamy na podwórze

- Ignac, idziesz z nami? - pytamy.

- Idę! Tylko matce drzewa urąbie.

Chłopaki moi biorą siekiere

- Co mamy rąbać? Narąbimy za ciebie a Ty szykuj się do drogi.

W kilka minut wszystko gotowe. Kobięcinka zrobiła nam kawy, pożegnała syna ze łzami w oczach i ze słowami – Niech Was Bóg prowadzi! Wyprowadziła na drogę³⁶.

Idąc w kierunku Strzelna, wójciniacy brali udział w zajęciu niemieckiej leśniczówki Młyny³⁷.

Powstańcy trafili do Strzelna, na końcowy etap walk. Zajmowanie miasta przez ochotnicze oddziały powstańcze trwało łącznie kilka godzin i spowodowało śmierć i rany kilku powstańców. Pierwszym poległym był Czesław Plewiński, powstaniec z Wrześni, który zginął przy ulicy Młyńskiej - dzisiaj Powstania Wielkopolskiego³⁸.

³⁶ APP, ZBoWiD, sygn. 361, Relacja Bolesława Kolskiego. Po oswobodzeniu Inowrocławia Bolesław Kolski i Ignacy Nawrocki walczyli w szeregach 5. Pułku Strzelców Wielkopolskich.

³⁷ APP, ZBoWiD, sygn. 389, Relacja Franciszka Sarnowskiego.

³⁸ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy Oddział w Inowrocławiu, Akta miasta Strzelna, sygn. 678, Burmistrz do Starosty z 1926 roku.

Tereny obecnej gminy Jeziora Wielkie w czasie Powstania Wielkopolskiego (szkic wykonał Tadeusz Ciałkowski)

W mieście panowała ogromna radość, wywieszano polskie flagi, a z cokołu zrzuciono stojący na rynku pomnik cesarz Wilhelma I³⁹.

Komendantem Straży Ludowej w Strzelnie, a zarazem pierwszym polskim starostą powiatu strzeleńskiego został dr Zygmunt Zakrzewski, który w czasie II wojny światowej przebywając w okupowanej Francji pisał do znajomego: „(...)Przypominają mi się dawne dobre czasy (rok 1919) gdyśmy w Poznańskim Niemców (Grenzschutz) wyrzucali. Byłem wtedy Komendantem siły zbrojnej naszego powiatu (strzeleńskiego). Ileż to dzielnych chłopaków zgłaszało się do mnie, aby zaciągnąć się do szeregu naszego. Wszystkie warstwy społeczne były reprezentowane – dwory, zagrody, miasta, robotnicy. Serce się radowało, widać zapał ogólny, tą chęć stanowczą wywalczenia wolności Ojczyźnie”⁴⁰.

Po wyzwoleniu Strzelna część ochotników wróciła do swych domów. Inni brali czynny udział w dalszych walkach. Miejscowe ochotnicze oddziały powstańcze

³⁹ K. Chudziński, op. cit., s. 23.

⁴⁰ Archiwum Prywatne Rodziny Zakrzewskich z Zakopanego, List Zygmunta Zakrzewskiego z 27 III 1945 r. do Bolesława Mrocza; *Album Pamiątkowy Powstańców i Niepodległościowców Ziem Zachodnich R.P. 1918 – 1921*, nr 6, Poznań 1939, s. 168.

zostały podporządkowane Pawłowi Cymsovi, który przez Kruszwicę ruszył na Inowrocław. Powstanie trwało nadal, a najcięższe walki miały dopiero nadejść. 5 stycznia 1919 roku raport operacyjny z walk donosił: „POZNAŃSKIE. Na pograniczu z Poznańskiem zajęte przez nas: tereny między granicą a Gopłem, wzięto wielką ilość koni, amunicji, kar[abinów] masz[ynowych]. Zajęte Strzelno, Kruszwica, Mogilno. Pod Inowrocławiem walki z Niemcami, niemieckie siły liczone na 3000 z artylerią; nasze na 10 000. Brak amunicji (...)”⁴¹. W środę 8 stycznia „Dziennik Poznański” napisał: „Przy koszarach w Inowrocławiu wywiązały się w niedzielę krwawe walki. Po obydwu stronach jest około 100 poległych i rannych. Wynik walk był niekorzystny dla niemieckiego pułku piechoty nr 140 (...) Inowrocław jest zupełnie w rękach polskich, Polacy zajęli także Kcynię, Wolsztyn, Nakło, Mogilno, Kruszwicę , Strzelno”⁴².

Podkreślić należy, iż mieszkaniec Wójcina i dowódca oddziału powstańczego Włodzimierz Watta Skrzydlewski, uczestniczył w rokowaniach rozbrojeniowych Inowrocławia. Wraz z Janem Głowackim i Pawłem Cymsem, 5 stycznia delegacja rozmawiała z dowódcą załogi niemieckiej majorem von Grolmanem. W wyniku przeprowadzonych rozmów Niemcy zgodzili się na zawieszenie broni⁴³.

16 lutego 1919 roku podpisano zawieszenie broni i zakończono działania powstańcze⁴⁴. Sprawę przynależności państwowej wyzwolonych terenów miała rozstrzygnąć konferencja mocarstw obradująca na Wersalu pod Paryżem. Ostatecznie dzięki wielkopolskiemu zrywowi niepodległościowemu zwycięska koalicja przyznała Wielkopolskę i Kujawy Zachodnie Polsce.

Powstanie Wielkopolskie było wielkim patriotycznym zrywem ludności polskiej, pragnącej zrzucić jarzmo pruskiej niewoli. Miało ono charakter częściowo

⁴¹ *Wojskowe aspekty powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, wybór materiałów źródłowych*, pod red.

B. Woszczyńskiego, Poznań 1985, s. 106 – 107; Dokument nr 33. 1919 styczeń 5, miejsce postoju. – *Z raportu operacyjnego Oddziału Naczelnego Dowództwa WP o sytuacji bojowej*.

⁴² „Dziennik Poznański” 1919.01.08., R. 61, nr 5, s.1.

⁴³ APP, ZBoWiD, sygn. 389. Relacja Franciszka Sarnowskiego; F. Zieliński, *Z pierwszych dni powstania na Kujawach* [w] *Szkice i fragmenty z powstania wielkopolskiego 1918/1919*, pod red. Z. Wieliczka, Poznań 1933, t. III, s. 153 – 156.

⁴⁴ *Kronika powstań polskich 1794 – 1944*, Warszawa 1994, s. 351 – 352.

zorganizowany, ale w znacznej mierze rozwijało się spontanicznie. W ochotniczych szeregach powstańczych walczyli mieszkańcy miast i wsi, zawodowi żołnierze i zwykli cywile, którzy w konsekwencji stali się częścią utworzonej później Armii Wielkopolskiej. Na szczególną uwagę zasługuje oddolna inicjatywa mieszkańców małych przygranicznych miejscowości, takich jak: Wójcin, Krzywe Kolano, Jeziora Wielkie, Nowa Wieś, Gaj, Wola Kozuszkowa czy Siedlimowo, którzy w sprzyjających okolicznościach potrafili sami wyzwolić się z pruskiej niewoli. Swym czynem pięknie wpisali się w patriotyczną tradycję walk narodowo – wyzwoleniczych na pograniczu z dawnym Królestwem Polskim.

W odrodzonej Polsce pamięć o udziale lokalnej ludności w niepodległościowym zrywie lat 1918/1919 była ogromna. Obok powstałych organizacji kombatanckich hołd i cześć oddawano poprzez ufundowanie pamiątkowych tablic, które znajdują się na grobach powstańców i żołnierzy w Wójcinie, Siedlimowie i Kościeszkach⁴⁵.

⁴⁵ Szerzej na temat Miejsc Pamięci Narodowej w gminie Jeziora Wielkie związanych z Powstaniem Wielkopolskim zob. Rozdział III.

